

Elektroničko nasilje na društvenim mrežama u adolescenata

Bošnjak, Božana

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, School of Medicine / Sveučilište u Zagrebu, Medicinski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:105:290336>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

[Dr Med - University of Zagreb School of Medicine Digital Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
MEDICINSKI FAKULTET
SVEUČILIŠNI DIPLOMSKI STUDIJ SESTRINSTVA**

Božana Bošnjak

**Elektroničko nasilje na
društvenim mrežama u
adolescenata**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2017.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
MEDICINSKI FAKULTET
SVEUČILIŠNI DIPLOMSKI STUDIJ SESTRINSTVA**

Božana Bošnjak

**Elektroničko nasilje na
društvenim mrežama u
adolescenata**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2017.

Ovaj diplomski rad izrađen je na Katedri za socijalnu medicinu i organizaciju zdravstvene zaštite pod vodstvom doc. dr. sc. Vere Musil, dr. med. te predan na ocjenjivanje u akademskoj godini 2016./2017.

POPIS I OBJAŠNJENJE KRATICA

CARNet	Hrvatska akademska i istraživačka mreža
DZS	Državni zavod za statistiku
ESPAD	Europsko istraživanje o pušenju, alkoholu i drogama među učenicima <i>(eng. European School Survey Project on Alcohol, and Other Drugs)</i>
HBSC	Istraživanje o zdravstvenom ponašanju učenika <i>(eng. Health Behaviour in School-aged Children)</i>
HJP	Hrvatski jezični portal
IT	informatička tehnologija
MZOS	Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta
RH	Republika Hrvatska
SAD	Sjedinjene Američke Države
SMS	usluga slanja kratkih tekstualnih poruka <i>(eng. Short Message Service)</i>
UNICEF	Fond Ujedinjenih naroda za djecu <i>(eng. United Nations International Children's Emergency Fund)</i>
WHO	Svjetska zdravstvena organizacija <i>(eng. World Health Organization)</i>

SADRŽAJ

Sažetak

Summary

1	UVOD	1
1.1	Komunikacija	1
1.2	Adolescencija	2
1.3	Adolescenti i razvoj informatičkih tehnologija	6
2	CILJ RADA	8
3	DRUŠTVENE MREŽE	9
4	NASILJE	13
4.1	Vršnjačko nasilje	13
4.2	Elektroničko nasilje	16
4.3	Obilježja elektroničkog nasilja među adolescentima	19
4.3.1	Spol	19
4.3.2	Dob	20
4.3.3	Ostali čimbenici	21
5	ZAKLJUČAK	24
6	ZAHVALE	26
7	LITERATURA	27
8	ŽIVOTOPIS	37

Sažetak

Elektroničko nasilje na društvenim mrežama u adolescenata

Božana Bošnjak

Cilj ovoga rada bio je prikaz obilježja elektroničkog nasilja na društvenim mrežama među adolescentima.

Adolescencija je razdoblje obilježeno promjenama tijekom kojeg djeca u dobi od 11 do 24 godine prolaze značajne biološke, psihološke i socijalne transformacije.

Današnji adolescenti su generacija koja odrasta u svijetu digitalnih tehnologija i imaju drugačije načine komuniciranja. Društvene mreže predstavljaju globalni komunikacijski fenomen i njihovo korištenje obilježava odrastanje većine današnjih adolescenata. Korištenje društvenih mreža donosi niz pogodnosti, ali i rizike. Jedan od njih je elektroničko nasilje.

Elektroničko nasilje definira se kao namjerno i opetovano nasilno postupanje putem računala, mobilnih uređaja i drugih informacijskih i komunikacijskih medija. Rezultati istraživanja među adolescentima o elektroničkom nasilju ukazuju da ima oko 21% žrtava i 14% nasilnika. U Hrvatskoj je oko 18% djece i mladih bilo žrtva nekog od oblika nasilja preko Interneta, a 11% ih se izjasnilo kao nasilnici. S povećanjem dobi raste učestalost elektroničkog nasilja s direktnom namjerom. U većem broju slučajeva muški ispitanici bili su počinitelji, a ženski, žrtve. Veća učestalost elektroničkog nasilja uočena je među djecom i mladima iz obitelji s roditeljskom praksom strogog discipliniranja i kažnjavanja, autoritarnog stila odgoja, nedostatka roditeljskoga nadzora, nedovoljne podrške i općenito slabe povezanosti s djecom.

U prevenciji elektroničkog nasilja, osim mjera koje provode liječnici i medicinske sestre kroz zdravstveno-odgojne aktivnosti u djelatnosti školske i adolescentne medicine, potrebna je suradnja stručnjaka različitih profila.

Ključne riječi: adolescenti, Internet, društvene mreže, elektroničko nasilje

Summary

Cyberbullying among adolescents

Božana Bošnjak

The aim of this paper was to present the characteristics of cyberbullying among adolescents on social networks.

Adolescence is a period marked with changes, where children from the ages of 11 to 24 experience significant biological, psychological and social transformations. Currently, teenagers are a generation of digital natives and have different ways of communication. Social networks are a global communication phenomenon and their use influences development of most of adolescents. The use of social networks entails a number of benefits, as well as risks. One of them is cyberbullying.

Cyberbullying is defined as a deliberate and recurring violent act directed through computers, mobile devices and other information and communication media. The results of the researches on cyberbullying among adolescents revealed 21% of adolescents as victims and 14% as bullies. In Croatia, about 18% of children and adolescents were recognized as victims of some form of online violence, while 11% declare themselves as bullies. The frequency of direct intentional cyberbullying increases with age, and in most cases the male respondents were recognized as bullies and female as victims. A higher incidence of cyberbullying has been observed among children and adolescents in families where discipline and punishment are usual parental practices, along with an authoritarian style of parenting, lack of parental supervision, insufficient support, and generally weak connection with children.

In preventing cyberbullying, in addition to measures taken by doctors and nurses through health education activities in school and adolescent medicine, cooperation between experts of different profiles is recognized as crucial.

Keywords: adolescents, Internet, socialnetworks, cyberbullying

1 UVOD

1.1 Komunikacija

Komunikacija je ljudima izuzetno važna. Poznata je izreka Paula Watzlawica da je nemoguće ne komunicirati u situaciji kada se dvoje ljudi vide, jer aktivnost ili neaktivnost, riječi ili šutnja, sve ima vrijednost poruke (Watzlawick et al. 1967).

Hrvatski jezični portal pojam komunikacija objašnjava kao davanje i primanje informacija (HJP 2017). Žitinski-Šoljić smatra da komuniciranje i u širem i u užem smislu riječi označava razmjenu poruka (Žitinski-Šoljić 2001). Bratanić ističe da je komunikacija više od davanja i primanja informacija i poruka te da uspješnost komuniciranja ne ovisi samo o značenjima i znakovima koje sugovornici razmjenjuju, već i o njihovim osjećajima, stavovima, ponašanjima i odnosima (Bratanić 2002).

Komunicira se stalno, svjesno ili nesvjesno, verbalno ili neverbalno. Verbalna komunikacija ostvaruje se govorom, slušanjem, čitanjem i pisanjem. Neverbalna komunikacija ostvaruje se kroz izraz lica, ton glasa, geste, položaj tijela, dodir i pogled (Pejić Bach & Murgić 2013).

Komunikacijom se šalju određene poruke i informacije drugima, putem komunikacijskog kanala/medija. Glavnim komunikacijskim kanalima smatraju se: telefon, Internet, elektronička pošta, razgovor licem u lice, radio, televizija, video, plakat, pismo i telefaks (Pejić Bach & Murgić 2013). Preprekama u komunikaciji smatraju se socijalne i kulturne razlike, ograničeno razumijevanje i pamćenje, nedovoljno pridavanje važnosti razgovoru od strane pomagača, kao i kontradiktorni savjeti i preporuke koje netko daje (Breakwell 2001).

S obzirom na medij komunikacije, razlikuju se tradicionalne i digitalne komunikacije, a u digitalne komunikacije ubrajaju se elektronička pošta (engl. *e-mail*), mrežne stranice, *blog* te komunikacija pomoću društvenih mreža (Pejić Bach & Murgić 2013).

Komunikacija sve više postaje virtualna. Donosi mogućnost anonimnog djelovanja, skrivanja identiteta i zlouporabe istog. U nekim slučajevima radi se i o zakonski nedozvoljenim radnjama. Neki postaju žrtve, neki nasilnici, čak i ne znajući da to jesu (Opić et al. 2016).

Današnje komuniciranje ne poznaje granice, za samo nekoliko trenutaka ostvaruje se veza s osobom na drugom kraju planeta. To nudi niz pozitivnih mogućnosti za razmjenu informacija, ideja, savjeta. Isto tako, tu su i negativne posljedice.

Jesmo li pripremljeni za izazove koje nam donosi ovakav način komuniciranja?

1.2 Adolescencija

Prema Konvenciji o pravima djeteta iz 1990. godine, dijete je svako ljudsko biće mlađe od 18 godina, a ovakvim pravnim određenjem, pojam djeteta shvaćen je preširoko te zahvaća i adolescente (Konvencija o pravima djeteta 1990).

Pojedini autori kao dio i donju granicu adolescencije smatraju razdoblje puberteta (Andrilović & Čudina-Obradović 1994; Gudjons 1994; Lacković-Grgin 2006). Kao gornja granica najčešće se ističe dosezanje socijalne i emocionalne zrelosti. U svakom slučaju, želi li se adolescencija smjestiti vremenski, može se reći da se razdoblje adolescencije smjestilo između djetinjstva i odraslosti (Carter et al. 2003). Lalić i suradnici razdoblje adolescencije dijele na tri faze: pre-adolescencija (11-12 godina do 14 godina), adolescencija u užem smislu (14 do 17-18 godina) i post-adolescencija (18 godina do 24 godine i dalje) (Lalić et al. 1999).

Svaka dobna skupina ima svoje specifičnosti i uspješna komunikacija se temelji ne samo na vještini komuniciranja, već i na dobrom poznavanju psihološke specifičnosti svake faze psihosomatskog razvoja, koje zahtijevaju različite pristupe modificirane prema djetetovim emocionalnim reakcijama (Kocijan Hercigonja 2009).

Prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji (eng. *World Health Organization* WHO) adolescenti su dobna skupina od 10 do 19 godina starosti, a tako je određuje i Fond Ujedinjenih naroda za djecu (eng. *United Nations International Children's Emergency Fund* UNICEF) (WHO 1999).

Termin adolescencija porijeklo ima u latinskoj riječi *adolescere*, a znači postajati zreo, sazrijevati (HJP 2017).

Adolescencija kao razdoblje razvoja uključuje, osim postizanja tjelesne zrelosti i psihičku i socijalnu, što su osobine ličnosti koje u suvremenom društvu imaju sve značajniju ulogu (Maleš 1995).

Adolescencija je i doba obilježeno izmjeničnim konformizmom i ekstremizmom u ponašanju te manifestiranjem i vjernosti i pobune, jer upravo u toj životnoj fazi čovjek najintenzivnije reagira na različite utjecaje iz okoline. Stoga je doba adolescencije izrazito obilježeno i potrebom za identifikacijom, odnosno traganjem za ljudima koji mogu poslužiti kao uzor i idejama i / ili idealima kojima se vrijedi pokloniti (Ilišin 1999).

Vremenski gledano, adolescencija je razvojno razdoblje između djetinjstva i svijeta odraslih koje karakteriziraju individualna nastojanja prema ostvarenju socijalnih i kulturnih ciljeva (Carter et al. 2003).

Vrijeme adolescencije je obilježeno promjenama. Tijekom ovoga razdoblja, adolescenti prolaze značajne biološke, psihološke i socijalne transformacije (Natsuaki et al. 2009).

Razdoblje adolescencije često praćeno povlačenjem, buntovništvom, gubitkom motivacije i razdražljivošću (Lučanin & Despot Lučanin 2010).

To je razdoblje života u kojem se dešavaju brojne promjene u organizmu. Proporcije tijela se mijenjaju, dječacima mutira glas, djevojčice se po prvi puta susreću s menstruacijom. Pojačani rad znojnih i lojnih žlijezda uzrokuje intenzivnije znojenje i pojavu prištića. Osim toga, tu su i hormoni koji tijekom adolescencije ne uspijevaju usklađeno djelovati. Zbog ovakve diskrepancije u funkcioniranju različitih segmenata organizma i ponašanje adolescenata nije harmonično (Sujoldžić 2006).

Kognitivne promjene doprinose povećanom osjećaju autonomije, jasnijem sagledavanju unutarnjeg i vanjskog svijeta, ali i uviđanju njihove složenosti (Sujoldžić 2006). Karakteristika adolescencije je i snažnije izražavanje emocija: srdžbe, radosti, iznenađenja, gnušanja, tuge, srama. To je razdoblje u kojem se emocije lako, često i ponekad vrlo bučno izražavaju (Ninčević 2009).

Adolescenti se trude pomaknuti granice želeći ostvariti nova iskustva. U tim nastojanjima često zanemaruju oprez i vlastitu sigurnost. Nerijetko eksperimentiraju s alkoholom, pušenjem, drogama (Sujoldžić 2006).

Prema teoriji privrženosti, kako bi dijete izraslo u mentalno zdravu osobu, ono mora ostvariti čvrste i kontinuirane emocionalne veze s barem jednom stabilnom odraslom osobom, a to je najčešće majka (Bowlby 1951). Adolescenti ostvaruju kompleksne odnose s odraslima, o njima su ovisni i prema njima imaju jako podijeljene i suprotne osjećaje (Rudan, 2004).

Utjecaj i značaj roditelja se s porastom djeteta smanjuje te se javljaju druge osobe koje postaju važne. To su vršnjaci. Vršnjaci zauzimaju važnu ulogu u socijalnom i emocionalnom razvoju djece, njihov značaj uočen je već tijekom ranog djetinjstva (Hepler 1997).

Mišljenje vršnjaka adolescentima je izuzetno važno, ono postaje važnije od mišljenja roditelja. Adolescenti punu pozornost usmjeravaju prema osobama i situacijama izvan obitelji te roditelji često sve teže podnose njihovu zaokupljenost sobom i njihovim društvenim životom i angažmanima (Sujoldžić 2006). Mnogi adolescenti ne osjećaju se ugodno tijekom ovog dijela života. I oni sami osjećaju svoju neprilagođenost i zbunjenost. Nerijetko smatraju da ne pripadaju nigdje – niti su djeca, niti su odrasli; gotovo su dezorijentirani. Često puta im i roditelji upućuju zbunjujuće izjave, čas ih tretirajući kao malene, nesposobne i nesamostalne, čas očekujući zrelo i odgovorno promišljanje i djelovanje. Takva dvostruka mjerila dovode do prepirki, sukoba i kriznih situacija. Stoga ne čudi da se mladi boje odrasti (Đuranović 2012).

Kako bi se ostvarila uspješna komunikacija s adolescentima, potrebno je uspostaviti povjerenje i omogućiti im neovisnost i uspostavljanje identiteta, a od iznimne je važnosti izbjegavanje prosuđivanje i autoritativan pristup (Lučanin & Despot Lučanin 2010).

Izazovi s kojima se mladi ljudi susreću tijekom adolescencije su prihvaćanje novih osjećaja koji se javljaju, a vezani su uz spolnost i ljubav te se uspješno nositi s njima; svladati osjećaj manje vrijednosti koji se javlja u ovom životnom razdoblju; biti prihvaćen u svijetu vršnjaka; naučiti kontrolirati svoje emocije, a samim time i svoje ponašanje, razvijati sofisticiranije oblike socijalne komunikacije s drugim ljudima; uspješno svladati brojne nesporazume i konfliktne situacije s roditeljima;

postići uspjeh u školi; svladati strah od otuđenosti; svladati strah od neizvjesne budućnosti; oduprijeti se različitim vrstama ovisnosti (cigaretama, alkoholu, drogi, kompjutoru); svladati sposobnost donošenja dobrih odluka i izgraditi se kao ličnost, imati svoje mišljenje, stavove, vrijednosti, vjerovanja (Đuranović 2012).

1.3 Adolescenti i razvoj informatičkih tehnologija

Danas je gotovo nemoguće da dijete odrasta bez računala i ostale informacijske i komunikacijske tehnologije (IT) koja čini dio naše svakodnevnice (Robotić 2015). Prema rezultatima Europskog istraživanja o pušenju, alkoholu i drogama među učenicima (eng. *European School Survey Project on Alcohol, and Other Drugs* ESPAD) za Hrvatsku, koje je provedeno u 35 europskih zemalja s ukupno 96 043 učenika koji su u kalendarskoj godini 2015. navršili 16 godina, hrvatski ispitanici koristili su Internet 5,8 dana u posljednjih sedam dana prije ankete, a toliko je iznosio i ESPAD prosjek (ESPAD 2016). Pritom su djevojčice (89%) i dječaci (77%) uglavnom Internet koristili za posjet društvenim mrežama (ESPAD 2016).

Osnovne karakteristike generacije koja odrasta u IT svijetu, koje se koriste prilikom izrade platformi za razmjenu informacija s ovom generacijom, kao i pri izradi elektronskih prezentacija su: tehnološka umješnost - što je u osnovi njihova priroda, ali bez obzira na to što je koriste imaju problem s pronalaženjem, evaluacijom i prezentacijom informacija te prihvaćanje kao takvih bez kritičkog promišljanja; oslanjanje na web-pretraživače prilikom potrage za informacijama; sklonost multimedijima; kreiranje vlastitog digitalnog sadržaja; više od 75% ove generacije je bilo autor vlastitog digitalnog sadržaja; neophodnost brzine u svemu što rade; je li kvaliteta zadovoljena nije bitno ukoliko je to što rade odrađeno vrlo brzo, te stoga dolazi i do nemogućnosti koncentracije na određeni sadržaj; učenje

kroz interaktivne aktivnosti; *multitasking*; vizualna komunikacija, vizualno komuniciraju putem fotografiranja uz pomoć kamera na telefonima, a zatim dijele sadržaj putem društvenih mreža; radije tipkaju nego što pišu i očekuju brz odgovor. Ova obilježja adolescenata čine ih drugačijima od prijašnjih generacija. Današnji adolescenti imaju drugačije viđenje svijeta, drugačije interese i drugačije prioritete u životu. Imaju i drugačije načine komuniciranja (Berk 2009; Šmakić 2016).

2. CILJ RADA

Cilj ovoga rada bio je prikaz obilježja elektroničkog nasilja na društvenim mrežama među adolescentima.

3. DRUŠTVENE MREŽE

Kroz ljudsku povijest proces odgoja i učenja se razvijao, mijenjala su se i umnožavala znanja, zahtjevi i norme koje su djeca i mladi trebali usvojiti, a povećao se i broj sudionika u procesu socijalizacije. Danas se traži da su svi spremni na promjene i često se koriste pojmovi „cjeloživotno učenje“, „učiti kako učiti“, „društvo koje uči“ i slično (Matijević et al. 2016). Među postojećim čimbenicima socijalizacije, u posljednjem su se stoljeću, mediji masovnih komunikacija nametnuli kao neminovnost svakodnevnoga života i jedna od neizbježnih komponenti socijalizacijskog procesa. Svaka nova generacija djece odrasta u okolini koja je sve bogatija novim medijima i njihovim sadržajima. U skladu s time, mijenja se i potencijalni utjecaj medija na djecu i mlade. Upravo stoga su istraživanja mogućeg utjecaja masovnih medija na djecu i mlade koliko nužna toliko i uvijek aktualna. Mogućnosti utjecaja masovnih medija su izuzetne te su uglavnom pozitivne. Nažalost, valja istaknuti da se situacija pogoršava, jer mediji sve više manipuliraju potrebama društva, a poglavito potrebama djece i mladih. Mediji sve više postaju značajan čimbenik u socijalizaciji mladog naraštaja (Miliša et al. 2009).

Prema izvješću Državnog zavoda za statistiku 2016. godine u Republici Hrvatskoj (DSZ RH), od svih dobni skupina Internet najviše koriste mladi od 16 do 24 godine, njih čak 99%. Razvojem tehnologije, *online* aktivnosti postaju dostupnije, bogatije, ali i potencijalno opasnije. Korištenje Interneta zasigurno ima brojne pozitivne mogućnosti. Elektronska pošta, čitanje novina i magazina, video konferencije, slušanje glazbe, video igre, gledanje video sadržaja, samo su neki od načina na koji se koristi Internet. Brzi dolazak do informacija i njihova razmjena

putem Interneta olakšava nam svakodnevne aktivnosti – bankarstvo, kupovinu i prodaju proizvoda i usluga, predaju službenih obrazaca, učenje i obrazovanje. Korištenje Interneta omogućava i virtualnu komunikaciju. Pojedinci se koriste Internetom i za sudjelovanje na društvenim mrežama (69%) (DZS RH 2016).

Slika 1. Povezanost korisnika društvenih mreža

Izvor: <http://www.sveosvemu.com/povecajte-popularnost-na-socijalnoj-mrezi>.

(preuzeto 3. srpnja 2017.)

Društvene mreže predstavljaju globalni komunikacijski fenomen. To je mjesto susreta brojnih korisnika (Slika 1). Kao prva društvena mreža navodi se *SixDegrees.com* stranica, nastala 1997. godine, a imala je mogućnost stvaranja vlastitog profila, sa stvarnim imenom, s informacijama o samom korisniku i njegovim interesima (Mesić & Topolovčan 2016). Društvene mreže nastaju i prestaju s radom, neke se šire lokalno, a neke su planetarno popularne. Postoje razne društvene mreže, raznih namjena. Neke su namijenjene poslovno-profesionalnom komuniciranju, druge upoznavanju stranih osoba na temelju zajedničkih interesa, a treće razmjeni podataka i medija među korisnicima (CARNet 2009). Korištenje društvenih mreža na Internetu obilježava odrastanje većine današnjih adolescenata prvenstveno s ciljem ostvarivanja socijalnih kontakata. Neke od najpopularnijih mreža za socijalnu interakciju s vršnjacima su

Facebook, Twitter, Youtube, MySpace, a njihov razvoj traje i danas. Tu su i *Instagram, Tumblr i Snapchat*. Postoje i hrvatske društvene mreže, a među poznatijim su: *Iskrica, Tulumarka, Trosjed i Teen.hr mreža* (Grbavac J & Grbavac V 2014).

Društvena mreža (eng. *socialnetwork*) je pojam za oblik ljudske interakcije pri kojoj se putem postojećih poznanika upoznaju nove osobe radi ostvarivanja društvenih ili poslovnih kontakata (CARNet 2009). Karakteristika umrežavanja i društvenih mreža je održavanje i jačanje odnosa među prijateljima ili poznancima, uz istovremeno omogućavanje i širenja tog kruga (Kirpatrick 2012).

Društvene mreže imaju socijalnu ulogu koja se prvenstveno povezuje s jednostavnim postupkom održavanja postojećih poznanika i prijatelja, a s druge strane pružajući mogućnost sklapanja novih poznanstava (Christakis 2010). One omogućuju mladim generacijama izbore prijatelja, uređivanja fotografija i izrade video uradaka, sudjelovanja u humanitarnim akcijama, promoviranja političkih stavova (Ilišin et al. 2001).

Jesu li mladi sposobni kritički procijeniti nove tehnologije, način primjene iste i moguće utjecaje na njihove živote? Društvene mreže predstavljaju virtualno mjesto druženja sa stvarnim, poznatim osobama i prijateljima, ali i virtualnim prijateljima. Poneki korisnici društvenih mreža ostvaruju virtualna prijateljstva dovodeći se u rizično opasne situacije. Nažalost, ta opasnost ponekad nije virtualna nego stvarna (Robotić 2015).

Adolescenti rutinski svakodnevno provjeravaju informacije o aktivnostima koje su vezane uz njihove kontakte s društvenih mreža, pri tome povremeno eksperimentiraju s vlastitim identitetom sukladno nekim trendovima, čak i kada to ne odgovara stvarnom stanju stvari (Christakis 2010).

Zaštita privatnih sadržaja korisnika društvenih mreža često je narušena zbog mogućnosti „hakiranja“, ali i medijske nepismenosti samih korisnika koji ne promišljajući iznose činjenice te prepričavaju vlastite događaje za koje društvene mreže ne predstavljaju sigurno mjesto (Miliša et al. 2009).

Utjecaj medija na korisnika nije nužno loš, on ovisi o izboru samog medija, vremenu korištenja, selekciji sadržaja, uvjetima korištenja i obilježjima članova grupe (Carević et al. 2014).

Način komuniciranja na društvenim mrežama prenosi svoja obilježja i u realni svijet, a odražava se kroz sve veću upotrebu novih riječi, prvenstveno utemeljenih na posuđenicama iz engleskog jezika (Miliša et al. 2009).

Među nedostacima *online* društvenih mreža je i elektroničko nasilje. Elektroničko nasilje ne provodi se samo putem društvenih mreža. Elektroničko nasilje provodi i drugim elektroničkim kanalima: elektroničkom poštom, porukama putem mobilnog telefona (SMS), društvenim mrežama i forumima (Velki & Kuterovac Jagodić 2016).

4. NASILJE

Nasilje poprima mnoge oblike te se najčešće spominje fizičko, verbalno, relacijsko, seksualno, ekonomsko i kulturalno nasilje (Milašin et. al 2009).

4.1. Vršnjačko nasilje

Vršnjačkim zlostavljanjem (eng. *bullying*) smatra se ponašanje djece i mladih ako ono uključuje: namjerno negativno postupanje, nanošenje štete drugom djetetu, obilježje opetovanosti, prisutnosti neravnoteže snaga između djeteta koje čini i onog koje doživljava takvo ponašanje (Olweus 1998).

Opisujući nasilništvo, Coloroso ističe da je to svjesna, željena i namjerna neprijateljska aktivnost čija je svrha povrijediti ili izazvati strah kod druge osobe. Kao takvo, nasilništvo uvijek uključuje tri elementa: nerazmjer moći, namjera da povrijedi i prijetnja daljnjom agresijom (Coloroso 2004).

Istraživanje o zdravstvenom ponašanju učenika (eng. *Health Behaviour in School-aged Children* HBSC) za Hrvatsku, provedeno 2013. i 2014. godine, donosi sljedeće rezultate za učenike i učenice u Hrvatskoj (N= 5741):

1. Na pitanje jesu li zlostavljani najmanje dvaput unazad nekoliko mjeseci, u dobi od 11 godina, potvrdno je odgovorilo 8% dječaka i 5% djevojčica, u dobi od 13 godina, 11% dječaka i 8% djevojčica, a u dobi od 15 godina, 7% dječaka i 8% djevojčica.

2. Da su zlostavljali druge najmanje dvaput unazad nekoliko mjeseci izjavilo je 5% dječaka i 2% djevojčica u dobi od 11 godina, 12% dječaka i 5% djevojčica u dobi od 13 godina te 10% dječaka i 4% djevojčica u dobi od 15 godina (HBSC 2013./2014).

Roditelji ponekad nisu niti svjesni da je njihovo dijete zlostavljano. Rezultati istraživanja provedenog u RH, na uzorku od 111 roditelja učenika sedmih i osmih razreda osnovne škole, pokazali su da 13% roditelja znaju da su njihova djeca bila zlostavljana putem Interneta, 22% ih nije znalo, a 65% ih je odgovorilo da njihova djeca nisu bila žrtve internetskog zlostavljanja (Jureša et al. 2011).

Napredak IT otežava cjelovito zahvaćanje vršnjačkog nasilja i promjena u njegovoj pojavnosti (Buljan Flander et al. 2015).

Brojna su istraživanja, kako u svijetu, a zadnje vrijeme i kod nas, koja potvrđuju nasilnička ponašanja djece i mladih prema vršnjacima (Olweus 1998; Šostar 2003; Bouillet et al. 2005; Li 2005; Rigby 2006; Opić 2007).

U osnovnim i srednjim školama u Norveškoj, 15% učenika bilo je uključeno u probleme nasilja među djecom u školi; bilo kao nasilnik, bilo kao žrtva (Olweus1998).

Rezultati istraživanja o zlostavljanju među učenicima u školama u Australiji, provedenog na uzorku od 8 500 djevojčica i dječaka u dobi od devet do 17 godina, pokazali su da su učenici tijekom školske godine često doživljavali: nazivanje pogrdnim imenima (11,5% djevojčica i 12,6% dječaka); zadirkivanje na neugodan način (10,6% djevojčica i 11,3% dječaka); namjerno izostavljanje iz određenih aktivnosti (9,5% djevojčica i 5,8% dječaka); udaranje i ritanje (2,9% djevojčica i 5,9% dječaka) i prijetnju ozljeđivanjem (3,2% djevojčica i 5,4% dječaka) (Rigby 2006).

Prema rezultatima različitih istraživanja, dostupnim na mrežnim stranicama Poliklinike za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba u Hrvatskoj, udio školske djece koja su žrtve nasilništva u školi u većini zemalja je sličan: u Australiji 17%,

Engleskoj 19%, Japanu 15%, Norveškoj 14%, Španjolskoj 17%, Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) 16% (Šostar 2003).

Rezultati istraživanja provedenog u Hrvatskoj, koje je provela Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba 2003. godine, u 25 osnovnih škola pokazali su da svako četvrto dijete (27% ispitanih učenika) doživljava barem jedan od oblika nasilja u školi skoro svakodnevno, pri čemu su 19% djece bili „pasivne žrtve“ - samo doživljavaju nasilje, a 8% djece su bili „provokativne žrtve“ - doživljavaju nasilje, ali ga i čine (Šostar 2003).

Rezultati istraživanja o nasilju u školama, koje je školske godine 2003./2004. provelo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta RH (MZOS RH), na uzorku od 845 razrednika, 43,1% razrednika procijenilo je da se u njihovom razrednom odjelu nalazi barem jedan učenik kojega karakterizira nasilničko ponašanje (Bouillet et al. 2005).

U istraživanju provedenom u 11 osnovnih škola Sisačko-moslavačke županije o poremećajima u ponašanju učenika, učitelji su prosudili da 70% učenika iz uzorka ispitanika iskazuje fizičku agresivnost (Opić 2007).

Očito je da je problem vršnjačkog nasilja problem koji je evidentan u većini društava. Veličina problema nije zanemariva i zahtijeva odgovarajuće reakcije svih dionika kojima je dobrobit djece i mladih važna. Problematiku je važno sagledati s još jednog aspekta, a to je taj da djeca i mladi koji istovremeno čine i doživljavaju klasično vršnjačko nasilje, ujedno vrše i izložena su nasilnim ponašanjima u virtualnom okruženju (Li 2005).

4.2. Elektroničko nasilje

Pojam elektroničko nasilje (engl. *cyberbullying*) često se pojavljuje u medijima, a može se definirati kao namjerno i opetovano nasilno postupanje putem računala, mobilnih uređaja i drugih IT medija (Patchin & Hinduja 2015).

Elektroničkim nasiljem smatra se svaka zlonamjerna i ponavljana uporaba IT s namjerom nanošenja štete osobi (Smith et al. 2008).

Spajajući se na Internet postaje se dio globalne virtualne mreže i postaje se dostupno svima koji su se priključili na tu istu mrežu. Bez obzira komunicira li se s drugim korisnicima ili ne, dostupnost je prisutna. Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba u priručniku *Nasilje preko Interneta* navodi da je nasilje preko Interneta opći pojam za svaku komunikacijsku aktivnost *cyber* tehnologijom, koja se može smatrati štetnom kako za pojedinca, tako i za opće dobro te ističu da su tim oblikom nasilja među vršnjacima obuhvaćene situacije kad je dijete ili tinejdžer izloženo napadu drugog djeteta, tinejdžera ili grupe djece, putem Interneta ili mobilnog telefona (Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba 2004).

Virtualna nasilnička ponašanja poprimaju različite pojavne oblike:

- uznemiravanje (eng. *harassment*) - ponavljano slanje uvredljivih i uznemiravajućih poruka te njihova objava na mjestima vidljivim široj publici,
- prijetnje na Internetu (eng. *cyberthreats*) - usmjerene drugoj osobi, skupinama ili samome sebi,
- blaćenje (eng. *denigration*) - širenje neistinitih i štetnih informacija o osobi ili mijenjanje nečijih fotografija, s ciljem nanošenja štete ugledu osobe,
- grubo *online* sukobljavanje (eng. *flaming*)- koje uključuje izazivanje sukoba slanjem različitih uvredljivih ili vulgarnih poruka,

- pretvaranje (eng. *impersonation*) - odnosno dešifriranje lozinki različitih profila na društvenim mrežama te korištenje tuđeg ili lažnog identiteta, u svrhu slanja ili objavljivanja kompromitirajućih sadržaja o drugima,
- iznuđivanje i širenje povjerljivih informacija (eng. *outingandtrickery*) - koje izlaganjem postaju dostupne široj javnosti, s ciljem sramoćenja i blaćenja osobe,
- isključivanje na Internetu (eng. *exclusion*) - koje se očituje zabranjivanjem pristupa osobi ili skupinama određenim mrežnim stranicama ili grupama na društvenim mrežama te namjernim isključivanjem osobe s različitih lista *online* prijatelja,
- uhođenje na Internetu (eng. *cyberstalking*) - opetovano slanje prijetećih ili uznemiravajućih poruka koje rezultiraju strahom osobe za vlastitu sigurnost (Willard 2007).

Kao i tradicionalno nasilje, elektroničko nasilje dijeli se na direktno, ono u kojem počinitelj izravno napada dijete (osobu) i na indirektno nasilje, ono u kojem počinitelj napada pojedinca preko treće osobe koja toga uglavnom niti nije svjesna (Krmek et al. 2007).

Rezultati meta-analize u koju je bilo uključeno 80 znanstvenih studija iz cijelog svijeta, na uzorku ispitanika od 12 do 18 godina, pokazali su da ima oko 21% žrtava a nasilja, dok je elektroničkih nasilnika oko 14% (Modecki & Minchin 2013). U Hrvatskoj je stopa nešto niža. Rezultati istraživanja Poliklinike za zaštitu djece i mladih grada Zagreba ukazuju da je 18% djece u dobi od 12 do 14 godina bilo žrtva nekog od oblika nasilja preko Interneta, a 11% ih se izjasnilo kao nasilnici (Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba 2004).

Vršenje nasilja podrazumijeva poznavanje suvremene tehnologije. Rezultati istraživanja provedenog 2010. godine među studentima u Turskoj (N=254), u dobi između 18 i 23 godine, ukazuju na veću učestalost onih radnji za koje nije potrebna viša razina znanja o modernoj tehnologiji, kao što su slanje poruka i objavljivanje sadržaja, dok se radnje za koje je potrebna viša razina znanja ne pojavljuju toliko učestalo (Akbulut & Eristi 2011).

Elektroničko nasilje i zlostavljanje posredovano suvremenim tehnologijama omogućuje veći stupanj invazivnosti, veću publiku, anonimnost nasilnika, a pri tom je veći raspon varijabiliteta virtualnog nasilja u odnosu na klasično nasilje. Osim toga, kod virtualnog nasilja postoji snaga pisane riječi te je udaljenost između žrtve i nasilnika veća, što zajedno s anonimnošću nasilnika olakšava čin nasilja, povećava stupanj izloženosti nasilju i intenzitet povrede (Nikčević-Milković & Jerković 2016).

Potencijalna opasnost društvenih mreža i za same korisnike ogleda se u činjenici da mladi ljudi daju prednost virtualnoj komunikaciji provodeći sve više vremena na socijalnim mrežama, razmjenjujući s nepoznatim osobama informacije o sebi, svojoj intimi, kao i fotografije (Ružić 2011).

Govoreći o ponašanju djece na *online* društvenim mrežama ističe se da kombinacija impulzivnosti, naivnosti i slabo razvijene vještine donošenja odluka, djecu čini populacijom koja je u današnje vrijeme najviše izložena riziku, prijevarama, zlostavljanju, ponižavanju, uznemiravanju i neprimjerenim sadržajima (Kušić 2010).

Udio žrtava *cyberbullyinga* u odnosu na klasično zlostavljanje je manji jer se žrtve *cyberbullyinga* često ne izjašnjavaju te je broj žrtava virtualnog zlostavljanja zbog nedovoljno iskrenih iskaza nepouzdan (Sakellariou et al. 2012).

Djetetu ili mladoj osobi koja je izložena virtualnom nasilju otežano je, a ponekad i nemoguće saznati zlostavlja li ga pojedinac ili više osoba, poznanik ili nepoznata osoba, a takva situacija povećava doživljaj emocionalnog stresa (Heirman & Walrave 2008).

4.3. Obilježja nasilja među adolescentima

4.3.1. Spol

Istraživanja provedena u svijetu ne donose jednoznačne rezultate o spolnim razlikama o počinjenju elektroničkog nasilja među djecom i mladima. Dio istraživanja pronalazi razlike po spolu u korist dječaka kao počinitelja nasilja (Li 2006; Wang et al. 2009; Deniz 2015). Rezultati istraživanje provedenog u Kanadi na uzorku od 264 učenika adolescenata, pokazali su da su muški ispitanici češće bili nasilnici, a ženski ispitanici - žrtve nasilja, sklonije su bile odraslim osobama povjeriti da su žrtve (Li 2006). Primjerice, istraživanje provedeno 2005. godine u SAD na reprezentativnom uzorku učenika od šestog do desetog razreda, (N=7182) pokazalo je da dječaci češće čine elektroničko nasilje, a djevojčice su češće žrtve (Wang et al. 2009). Istraživanje provedeno u Turskoj (N=760), na uzorku ispitanika u dobi od 11 do 15 godina, pokazalo je da dječaci više sudjeluju u virtualnom zlostavljanju i više su mu izloženi od djevojčica (Deniz 2015).

Drugi smatraju da su djevojčice češće od dječaka uključene u nasilne postupke na Internetu. Istražujući elektroničko nasilje među srednjoškolcima (šesti, sedmi i osmi razred) u SAD (N= 3767), autori Kowalski i Limber ukazuju da su djevojčice bile sklonije posrednim oblicima nasilja (Kowalski & Limber 2007).

Dio autora u svojim istraživanjima ne nailazi na razlike po spolu u činjenju elektroničkog nasilja. U državi Colorado, 3339 ispitanika, u petom, osmom i

jedanaestom razredu bilo je obuhvaćeno inicijativom za sprečavanje nasilničkog ponašanja tijekom jeseni 2005. godine. Od njih je 2293 ispitanika sudjelovalo u ispunjavanju ankete u proljeće 2006. godine. Rezultati istraživanja pokazali su da ne postoji povezanost između spola i nasilja na Internetu (Williams & Guerra 2007).

Istraživanje autorice Buljan Flander i suradnika provedenog na uzorku od 208 učenika (129 djevojaka i 79 mladića) prvih, drugih i trećih razreda dviju gimnazija u Zagrebu (raspon dobi 14-18 godina), pokazalo je da su elektroničkom nasilju češće izložene djevojčice, dok se učestalost činjenja elektroničkog nasilja nije pokazala povezanost sa spolom (Buljan Flander et al. 2015).

Rezultati istraživanju provedenog u Vinkovcima, gdje su ispitanici bili učenici drugih razreda (N=249), prosječne dobi 16 godina, pokazali su da su mladići značajno više doživljavali i činili nasilje putem Interneta (Đuraković et al. 2014).

Ured Fonda Ujedinjenih naroda za djecu (UNICEF), u okviru školskog programa „Prekini lanac!“, usmjerenog na prevenciju elektroničkog nasilja među djecom, proveo je istraživanje početkom 2010. godine među učenicima petoga i osmoga razreda u 23 osnovne škole u Hrvatskoj (N=5215). Rezultati istraživanja pokazali su da će se djevojčice značajno češće nego dječaci povjeriti nekome, kao i prestati posjećivati mrežnu stranicu ili Internet te službeno prijaviti nasilje, dok će se dječaci radije nego djevojčice smijati tom događaju, na elektroničko nasilje uzvratiti istom mjerom i neće poduzeti ništa (Pregrad et al. 2010).

4.3.2. Dob

Pojedina istraživanja pokazala su da se s porastom kronološke dobi povećava učestalost elektroničkog nasilja. Učenici u višim razredima pokazuju tendenciju da budu zlostavljači (Deniz 2015). Wang i suradnici nisu potvrdili razliku po dobi u

korist starijih ispitanika, naprotiv, učenici devetog i desetog razreda iskazali su nižu učestalost činjenja nasilja i doživljavanja nasilja, od učenika šestog, sedmog i osmog razreda (Wang et al. 2009).

Autorice Nikčević-Milković i Jerković su provele istraživanje u Hrvatskoj na prigodnom uzorku učenika šestoga i osmoga razreda (N=185) u tri osnovne škole. Rezultati istraživanja pokazali su da s povećanjem dobi učenika, većim iskustvom u radu na informatičkim sadržajima, češćim provođenjem slobodnog vremena na računalu, mobitelu i Internet aplikacijama, povećava učestalost e-zlostavljanja s direktnom namjerom (Nikčević-Milković & Jerković 2016).

4.3.3. Ostali čimbenici

Djeca i mladi koji su uključeni u elektroničko nasilje postižu slabiji školski uspjeh, više izostaju s nastave i imaju brojnije zdravstvene probleme – rezultati su istraživanja provedenog u SAD tijekom 2007. godine među učenicima šestog do 12. razreda (N=931) (Kowalski & Limber 2013).

Rezultati recentnih istraživanja ukazuju da obilježja obitelji i roditeljskog stila, odgoja djece i mladih koji su počinitelji elektroničkog nasilja, mogu biti rizični čimbenici, ali i da mogu pozitivno djelovati na poželjna ponašanja (Ybarra & Mitchell 2004; Ybarra et al. 2007; Wang et al. 2009; Wong 2010; Dehue et al. 2012; Guarini et al. 2012; Makri-Botsari & Karagianni 2014; Kokkinos et al. 2016). Autorice Ybarra i Mitchell provele su istraživanje u SAD tijekom 1999. i 2000. godine. Telefonskom anketom na nacionalnom reprezentativnom uzorku obuhvaćen je 1501 učenik u dobi od 10 do 17 godina. Rezultati su pokazali da su slabi odnosi djece s roditeljima, nedostatak nadzora, ali i stroga disciplina i kažnjavanje u obitelji, povezani s elektroničkim zlostavljanjem (Ybarra & Mitchell 2004).

Wong je proveo istraživanje u Hong Kongu 2009. godine na uzorku od 2579 obitelji koje imaju djecu u dobi između šest i 17 godina. Rezultati su pokazali da se bolje obrazovani roditelji koji primjenjuju autoritativni stil roditeljstva, koji karakterizira čvrsta roditeljska kontrola i emocionalna toplina, aktivnije uključuju u *online* aktivnosti svoje djece te više razgovaraju o iskustvima na Internetu, što se pokazalo čimbenicima koji su povezani sa zadovoljavajućim rezultatima utjecaja na ponašanje djeteta (Wong 2010).

Kokkinos i suradnici su tijekom 2012. i 2013. godine proveli istraživanje u Grčkoj među učenicima (N=220) dobi od 10 do 12 godina. Rezultati istraživanja pokazali su da je kod djece koja su uključena u elektroničko nasilje bio prisutan nedostatak roditeljskoga nadzora, oštrija disciplina i slabija emocionalna veza s roditeljima (Kokkinos et al. 2016).

Rezultati istraživanja autorice Dehue i suradnica, provedenog u Nizozemskoj na uzorku učenika u dobi od 10 do 14 godina (N=1200) pokazali su da je permissivni i zanemarujući roditeljski stil povezan s elektroničkim nasiljem (Dehue et al. 2012).

Rezultati istraživanja provedenog na uzorku od 7508 učenika, šestog do 10. razreda (nacionalni reprezentativni uzorak u SAD) pokazali su da je jača roditeljska podrška povezana s manje nasilničkoga ponašanja (Wang et al. 2009).

Rezultati istraživanja koje su Guarini i suradnici proveli u Italiji među 2326 adolescenata pokazali su da hladni i odbojni roditelji imaju djecu koja su više uključena u elektroničko nasilje (Guarini et al. 2012).

Rezultati istraživanja Ybarra i suradnika provedenog u SAD na uzorku od 1558 ispitanika u dobi između 10 i 15 godina, pokazali su na sve veću učestalost internetskog uznemiravanja, koje je povezano sa slabijim nadzorom roditelja i lošom emocionalnom vezom između roditelja i djece (Ybarra et al. 2007).

Rezultati istraživanja provedenog u Grčkoj (N=396), među srednjoškolcima od sedmoga do 12. razreda, pokazali su da adolescenti s autoritativnim roditeljima imaju najvišu razinu pozitivnoga ponašanja u vezi s internetskim zlostavljanjem, dok adolescenti s autoritarnim roditeljima (koji postavljaju velika očekivanja i zahtjeve pred dijete provodeći strogi nadzor i kontrolu pri čemu ne pružaju dovoljno topline i podrške), najvišu (Makri-Botsari & Karagianni 2014).

Osim navedenog, djeca i mladi žude za time da budu prihvaćeni u društvo vršnjaka. Oni žele imati bliske prijatelje s kojima će dijeliti sitne tajne, družiti se i izlaziti zajedno. Njima treba netko tko će imati interese slične njihovima. Nažalost, dio djece i mladih ne uspijeva ostvariti takvu povezanost s vršnjacima. Williams i Guerra ukazali su na pozitivnu povezanost između elektroničkog nasilja i vršnjačke neprihvaćenosti (Williams & Guerra 2007), a Calveteii suradnici, na temelju istraživanja provedenog u Španjolskoj među 1431 adolescenata, u dobi između 12 i 17 godina, na odbačenost od vršnjaka kao prediktora elektroničkog nasilja (Calvete et al.2010).

Djeca koja su dulje vremensko razdoblje izložena elektroničkom nasilju u većoj mjeri odbijaju odlaziti u školu u usporedbi s djecom koja ne doživljavaju elektroničko nasilje (Pregrad et al. 2010).

U Hrvatskoj je proveden veći broj istraživanja koji je usmjeren nasilju među djecom i adolescentima (Buljan Flander et al. 2015; Đuraković et al. 2014; Pregrad et al. 2010; Nikčević-Milković & Jerković 2016), ali je evidentan manjak istraživanja koji se bave elektroničkim nasiljem.

5. ZAKLJUČAK

Ni Internet niti društvene mreže, sami po sebi, nisu ni loši niti dobri. Smisao i značaj daju im korisnici. Adolescenti sa svojim specifičnostima u razvoju predstavljaju osjetljivu i ranjivu populaciju te ih kao takve treba usmjeriti, poučiti i ako je potrebno pomoći im ako se nađu u rizičnim ili opasnim situacijama, bilo kao žrtve, bilo kao nasilnici.

Istraživanja provedena u svijetu i u nas ne donose jednoznačne rezultate o učestalosti elektroničkog nasilja s obzirom na dob i spol, iako se pokazalo da s povećanjem dobi raste učestalost elektroničkog nasilja s direktnom namjerom (Nikčević-Milković & Jerković 2016) te da su muški ispitanici češće počinitelji, a ženski ispitanici žrtve elektroničkog nasilja (Li 2006; Wang et al. 2009; Deniz 2015; Buljan Flander et al. 2015).

Viša učestalost elektroničkog nasilja uočena je među djecom i mladima iz obitelji gdje je uobičajena roditeljska praksa strogo discipliniranje i kažnjavanje (Ybarra & Mitchell 2004; Wong 2010), autoritarni stil odgoja (Makri-Botsari & Karagianni 2014), nedostatak roditeljskoga nadzora (Kokkinos et al. 2016; Ybarra & Mitchell 2004), gdje su roditelji zanemarujući i permisivni (Dehue et al. 2012), ne pružaju dovoljno podrške (Wang et al. 2009), hladni su i odbojni (Guarini et al. 2012), ne pružaju dovoljno topline i nisu povezani sa svojom djecom (Ybarra et al. 2007).

Adolescence treba naučiti kritički promišljati i djelovati. To se ne dešava preko noći. To je dugotrajan proces koji ne jamči stopostotni uspjeh, ali sigurno ih osnažuje. Jedan od načina kako roditelj može barem pokušati zaštititi dijete od nasilja na društvenim mrežama je da se i sam koristi društvenim mrežama. To je početni korak u razumijevanju načina funkcioniranja i komuniciranja putem

elektroničkih medija. Kvalitetna suradnja obitelji, odgojno-obrazovnih ustanova i zajednice omogućit će osnaživanje adolescenata u kritičkom, odgovornom i humanom pristupu korištenja elektroničkih medija. Kroz djelatnost školske i adolescentne medicine, liječnici i medicinske sestre kontinuirano tijekom školovanja provode zdravstveno odgojne aktivnosti (NN 126/06). S obzirom na složenost problema elektroničkog nasilja među adolescentima, u njegovu rješavanju potrebna je suradnja stručnjaka različitih profila. Želja svih je da adolescenti postanu zdravi, snažni, empatični i kreativni ljudi, koji će za sebe, ali i ostale članove društva stvarati bolju i ljepšu budućnost. A takva budućnost podrazumijeva nultu toleranciju na sve oblike nasilja.

6. ZAHVALE

Veliko hvala mentorici doc. dr. sc. Veri Musil na velikoj pomoći i razumijevanju koje mi je pružila u izradi ovog rada. Hvala Vam na svim savjetima i uputama koje ste mi dali, na vremenu i strpljenju koje ste mi posvetili tijekom izrade rada.

Hvala mojim roditeljima i sestri koji su mi bili podrška tijekom cijeloga mog školovanja.

Veliko hvala mojoj obitelji – suprugu Stipi, sinovima Ivanu, Benediktu i Bruni. Hvala vam na podršci i razumijevanju koje ste mi dali tijekom ove dvije godine mog školovanja. Hvala Vam na ljubavi koja mi je motivacija za svaki novi dan života.

7. LITERATURA

1. Akbulut Y, Eristi B (2011) Cyber bullying and victimisation among Turkish university students. *Australas J Educ Tec* 27:1155-1170.
2. Andrilović V, Čudina-Obradović M (1994) *Osnove opće i razvojne psihologije*. Zagreb: Školska knjiga.
3. Bouillet D, Uzelac S, Kapac V (2005) Iskaz razrednika o nasilničkom ponašanju u hrvatskim školama. *Napredak* 146:170-183.
4. Bowlby J (1951) Maternal care and mental health. World Health Organization. Dostupno na:
[http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/40724/1/WHO_MONO_2_\(part1\).pdf](http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/40724/1/WHO_MONO_2_(part1).pdf)
f. Pristupljeno 7.5.2017.
5. Bratanić M (2002) *Paradoks odgoja; studije i eseji*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, str. 74.
6. Breakwell GM (2001) *Vještine vođenja intervjua*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
7. Buljan Flander G, Dugić S, Handabaka I (2015) Odnos elektroničkog nasilja, samopoštovanja i roditeljskih čimbenika kod adolescenata. *Klinička psihologija* 8:167-180.
8. Calvete E, Orue I, Estévez A, Villardón L, Padilla P (2010) Cyberbullying in adolescents: Modalities and aggressors. *Comput Hum Behav* 26:1128–1135.
9. Carević N, Mihalić M, Sklepić M (2014) Ovisnost o internetu među srednjoškolcima. *Socijalna politika i socijalni rad* 2:64-81.

10. CARNet (2009) Sigurnosni rizici društvenih mreža. CCERT-PUBDOC-2009-08-273. Dostupno na:
<http://www.cert.hr/sites/default/files/CCERT-PUBDOC-2009-08-273.pdf>.
Pristupljeno 11.7.2017.
11. Carter DSG, Bennetts C, Carter SM (2003) 'We're not Sheep': Illuminating the nature of the adolescent peer group in effecting life style choice. *Brit J Sociol Educ* 24:225-241.
12. Coloroso B (2004) Nasilnik, žrtva i promatrač. Zagreb: Bios.
13. Christakis NA (2010) Povezani: iznenađujuća moć društvenih mreža i kako one utječu na naše živote. Zagreb: Algoritam.
14. Dehue F, Bolman C, Vollink T, Pouwelse M (2012) Cyber bullying and traditional bullying in relation to adolescents' perception of parenting. *J Cyber Ther Rehabil* 5:25–34.
15. Deniz M (2015) A Study on Primary School Student's Being Cyber Bullies and Victims According to Gender, Grade, and Socioeconomic Status. *Croat J Educ* 17:659-671.
16. Državni zavod za statistiku (2016) Primjena informacijskih i komunikacijskih tehnologija (IKT) u kućanstvima i kod pojedinaca u 2016. Prvi rezultati. Priopćenje LIII (2.3.2.). Dostupno na:
http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/02-03-02_01_2016.htm.
Pristupljeno 10.7.2017.
17. Đuraković SJ, Šincek D, Tomašić Humer J (2014) Prikaz skale doživljavanja/činjenja nasilja preko Interneta i rezultata primjene te skale na vinkovačkim srednjoškolcima. *Život i škola* 32:61-74.

18. Đuranović M (2012) Utjecaj vršnjaka na rizično socijalno ponašanje učenika. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet Odsjek za pedagogiju.
19. European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs (2016) ESPAD Report 2015 Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs. Dostupno na:
<http://www.espad.org/sites/espad.org/files/TD0116475ENN.pdf>. Pristupljeno 27.8.2017
20. Grbavac J, Grbavac V (2014) Pojava društvenih mreža kao globalnog komunikacijskog fenomena. Media, culture and public relations 5:206-219.
21. Guarini A, Passini S, Melotti G, Brighi A (2012) Risk and protective factors on perpetration of bullying and cyberbullying. Studia Edukacyjne 23:33–55.
22. Gudjons H (1994) Pedagogija: temeljna znanja. Zagreb: Educa.
23. Heirman W, Walrave M (2008) Assessing Concerns and Issues about the Mediation of Technology in Cyberbullying. Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace 2:1-18.
24. Hepler JB (1997) Social Development of Children: The Role of Peers. Child Sch 19:242–256.
25. Hrvatski jezični portal. Dostupno na:
<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>. Pristupljeno 6.5.2017.
26. Ilišin V (1999) Mladi na margini društva i politike. Zagreb: Alineja.
27. Ilišin V, Bobinac Marinović A, Radin F (2001) Djeca i mediji, Uloga medija u svakodnevnom životu djece. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.

28. Istraživanje o zdravstvenom ponašanju učenika – HBSC 2013/2014
(2016) Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo. Dostupno na:
<https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2016/03/HBSC2014.pdf>.
Pristupljeno 26.8.2017.
29. Jureša V, Musil V, Majer M (2011) Internet bullying among school children.
Eur J Public Health (Suppl1):226.
30. Kirkpatrick D (2012) Facebook efekt. Zagreb: Lumen.
31. Kocijan Hercigonja D (2009) Uspješna komunikacija s djecom i
adolescentima kao značajan čimbenik u procesu liječenja. Glasnik HKLD
19:15-17.
32. Kokkinos MK, Antoniadou N, Asdre A, Voulgaridou K (2016) Parenting and
Internet behavior predictors of cyber-bullying and cyber-victimization among
preadolescents. Deviant Behav 37:439–455.
33. Konvencija o pravima djeteta (1990). Dostupno na:
<http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi0/multi-org-inicijative/ujedinjeni-narodi/konvencija-o-pravima-djeteta/>.
Pristupljeno 3.7.2017.
34. Kowalski RM, Limber SP (2007) Electronic Bullying Among Middle School
Students. J Adolescent Health 41:22–30.
35. Kowalski RM, Limber SP (2013) Psychological, physical, and academic
correlates of cyberbullying and traditional bullying. J Adolescent Health
53:13–20.
36. Krmek M, Buljan-Flander G, Hrpka H. (2007) Nasilje među vršnjacima
Internetom. U: Kolesarić V (Ur.) Psihologija i nasilje u suvremenom društvu

- zbornik radova znanstveno-stručnog skupa Psihologija nasilja i zlostavljanja. Osijek: Sveučilište u Osijeku, Filozofski fakultet 125–132.
37. Kušić S (2010) *Online društvene mreže i društveno umrežavanje kod učenika osnovne škole: navike Facebook generacije*. Život i škola 24:103-125.
38. Lacković-Grgin K (2006) Psihologija adolescencije. Jastrebarsko: Naklada Slap.
39. Lalić D, Mardešić V, Nazor M, Šandrović-Mucalo V (1999) Avanturizam roditeljstva: adolescencija, prevencija. Split: Liga za borbu protiv narkomanije.
40. Li Q (2005) New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. Comput Hum Behav 23:1777-1791.
41. Li Q (2006) Cyberbullying in Schools: A Research of Gender Differences. School Psychol Int 27:157-170.
42. Lučanin D, Despot Lučanin J (2010) Komunikacijske vještine u zdravstvu. Jastrebarsko: Naklada Slap.
43. Makri-Botsari E, Karagianni G (2014) Cyberbullying in Greek adolescents: The role of parents. Procedia Soc Behav Sci 116:3241–3253.
44. Maleš D (1995) Između djetinjstva i zrelosti. Đakovo: Temposhop.
45. Matijević M, Bilić V, Opić S (2016) Pedagogija za učitelje i nastavnike. Zagreb: Školska knjiga.
46. Mesić M, Topolovčan T (2016) Cjeloživotno učenje učitelja u digitalnom dobu: uloga ciljnih orijentacija u poslu i društvenih mreža. Andragoški glasnik 20:59-83.

47. Milašin A, Vranić T, Buljubašić Kuzmanović V (2009) Ispitivanje učestalosti verbalne agresije kod djece i mladeži. *Život i škola* 55:116-141.
48. Miliša Z, Tolić M, Vertovšek N (2009) Mediji i mladi. Prevencija ovisnosti o medijskoj manipulaciji. Zagreb: Sveučilišna knjižara.
49. Modecki K, Minchin J (2013) Predictors of reported prevalence rates for cyber and tradition aggression in adolescence: A meta-analytic investigation. Presentation at the biennial conference of the Society for Research in Child Development. Seattle, WA. April.
50. Nasilje preko interneta – cyberbullying. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba. Dostupno na:
<http://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/nasilje-preko-interneta/>
Pristupljeno 14.7.2017.
51. Natsuaki MN, Biehl MC, Ge X (2009) Trajectories of Depressed Mood from Early Adolescence to Young Adulthood: The Effects of Pubertal Timing and Adolescent Dating. *J Res Adolescence* 19:47-74.
52. Nikčević-Milković A, Jerković A (2016) Učestalost i oblici elektroničkog zlostavljanja učenika viših razreda osnovnoškolske dobi u tri različite školske sredine. *Školski vjesnik: časopis za pedagošku teoriju i praksu* 65:75-93.
53. Ninčević M (2009) Izgradnja adolescentskog identiteta u današnje vrijeme. *Odgojne znanosti* 11: 119-141.
54. Olweus D (1998) Nasilje među djecom u školi. Zagreb: Školska knjiga.
55. Opić S (2007) Poremećaji u ponašanju učenika osnovne škole: pojava, uzroci, oblici i pedagoška prevencija. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet Odsjek za pedagogiju.

56. Opić S, Đuranović M, Klasnić I (2016) Teenagers and the Internet – age differences in risky behaviour. *Didact Slov-Pedagos* 31:142-154.
57. Patchin JW, Hinduja S (2015) Measuring cyberbullying: Implications for research. *Aggress Violent Beh* 23:69-74.
58. Pavić Šimetin I, Mayer D, Musić Milanović S, Pejnović Franelić I, Jovičić D (2016) Istraživanje o zdravstvenom ponašanju učenika – HBSC 2013/2014: Osnovni pokazatelji zdravlja i dobrobiti učenika i učenica u Hrvatskoj. Hrvatski zavod za javno zdravstvo. Dostupno na:
<https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2016/03/HBSC2014.pdf>.
Pristupljeno 27.8.2017.
59. Pejić Bach M, Murgić J (2013) Poslovne komunikacije 2. Zagreb: Alka script.
60. Pejnović Franelić I et al. (2016) Europsko istraživanje o pušenju, pijenju i uzimanju droga među učenicima: Prikaz hrvatskih nacionalnih rezultata 2015. godine. Hrvatski zavod za javno zdravstvo. Dostupno na:
https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2013/11/HR_ESPAD_2015.pdf.
Pristupljeno 27.8.2017.
61. Plan i program mjera zdravstvene zaštite iz obveznog zdravstvenog osiguranja (2006) Narodne novine 126/06. Dostupno na:
http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_11_126_2779.html
Pristupljeno 9.9. 2017.
62. Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba. Dostupno na:
<http://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/nasilje-preko-interneta/>
Pristupljeno 14.7.2017.

63. Pregrad J, Tomić Latinac M, Mikulić M, Šeparović N (2010) Iskustva i stavovi djece, roditelja i učitelja prema elektroničkim medijima. Izvještaj o rezultatima istraživanja provedenog među djecom, učiteljima i roditeljima u sklopu programa prevencije elektroničkog nasilja „Prekini lanac!“. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku /on line/. Dostupno na:
[http://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Izvjestaj -
_Iskustva i stavovi djece roditelja i ucitelja prema elektronicnim mediji
ma.pdf](http://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Izvjestaj_-_Iskustva_i_stavovi_djece_roditelja_i_ucitelja_prema_elektronickim_mediji_ma.pdf). Pristupljeno 15.7.2017.
64. Rigby K (2006) Zlostavljanje u školi: što možemo učiniti? Zagreb: Mosta.
65. Robotić P (2015) Zamke virtualnog svijeta: zaštita djece i mladih na Internetu i prevencija ovisnosti. Časopis za primijenjene zdravstvene znanosti 1:81-96.
66. Rudan V (2004) Normalni adolescentni razvoj. Medix 10: 36-39.
67. Ružić N (2011) Zaštita djece na Internetu. Nova prisutnost 9: 155-170.
68. Sakellariou T, Carrol A, Houghton S (2012) Pater of cyber victimization and bullying among male Australian primary and high school students. School Psychol Int 33: 533-549.
69. Smith P, Mahdavi J, Carvalho M, Fisher S, Russel S, Tippett N (2008) Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. J Child Psychol Psyc 49:376-385.
70. Sujoldžić A, Rudan V, De Lucia A (2006) Adolescencija i mentalno zdravlje: kratki obiteljski priručnik. Zagreb: Institut za antropologiju; Hrvatsko antropološko društvo.

71. Šmakić K (2016) Društvene mreže i mladi: utjecaj opcije „like“ na kreativno ponašanje mladih. In medias res: časopis filozofije medija 5:1333-1338, str. 1334.
72. Šostar Z (2003) Nasilje među djecom. Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba.
73. Velki T, Kuterovac Jagodić G (2016) Možemo li na temelju prediktora tradicionalnoga vršnjačkog nasilja predviđati elektroničko vršnjačko nasilje? Drus Istraz 25:523-545.
74. Wang J, Iannotti RJ, Nansel TR (2009) School Bullying Among Adolescents in the United States: Physical, Verbal, Relational, and Cyber. J Adolescent Health 45:368–375.
75. Watzlawick P, Beavin-Bavelas J, Jackson D (1967) Pragmatics of Human Communication – A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes. New York: W. W. Norton.
76. Willard NE (2007) Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the Challenge of Online Social Aggression, Threats, and Distress. Champaign: Researsch Press.
77. World Health Organization (1999) Programming for adolescent health and development: report of a WHO/UNFPA/UNICEF. Dostupno na: [http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/42149/1/WHO TRS 886 \(p1-p144\).pdf](http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/42149/1/WHO_TRS_886_(p1-p144).pdf). Pristupljeno 15.7.2017.
78. World Health Organization (2016) Growing up unequal: gender and socioeconomic differences in young people's health and well-being: Health Behaviour in School-Aged Children (HBSC) study: international report from the 2013/2014 survey. Dostupno na:

http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0003/303438/HSBC-No.7-Growing-up-unequal-Full-Report.pdf?ua=1. Pristupljeno 27.8.2017.

79. Williams KR, Guerra NG (2007) Prevalence and predictors of Internet bullying. *J Adolescent Health* 41:14–21.
80. Wong C Y (2010) Cyber-parenting: Internet benefits, risks and parenting issues. *J Technol Hum Serv* 28:252–273.
81. Žitinski-Šoljić M (2002) *Kultura poslovnog komuniciranja*. Dubrovnik: Veleučilište u Dubrovniku, str 4.
82. Ybarra ML, Diener-West M, Leaf PJ (2007) Examining the overlap in Internet harassment and school bullying: Implications for school intervention. *J Adolescent Health* 41:42–50.
83. Ybarra ML, Mitchell KJ (2004) Youth engaging in on line harassment: associations with caregiver – child relationships, Internet use, and personal characteristics. *J Adolescence* 27:319–336.

8. ŽIVOTOPIS

Božana Bošnjak, rođena 25.07.1974. godine u Düsseldorfu u Njemačkoj. Supruga i majka trojice sinova. Godine 1993. završava Srednju medicinsku školu u Zagrebu te odmah nastavlja s daljnjim obrazovanjem. Upisuje višu medicinsku školu na Zdravstvenom veleučilištu u Zagrebu. Godine 1996. po završetku studiranja zapošljava se u Klinici za traumatologiju u jedinici intenzivnog liječenja gdje radi sve do 2007. godine. Godine 2007. počinje raditi u Domu zdravlja zagrebačke županije – Velika Gorica na poslu patronažne medicinske sestre gdje radi i danas. Nastavlja obrazovanje 2015. godine na Sveučilišnom diplomskom studiju sestrinstva, Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.